
Irena Rožman

Demografski trendi s poudarkom na zunajzakonski mladostniški rodnosti v Sloveniji med letoma 1900 in 1998

Avtorica v prispevku obravnava družbeno ozadje demografskih trendov mladostniške (zunajzakonske) rodnosti na Slovenskem med letoma 1900 in 1998. Posebna pozornost je namenjena prikazu socio-ekonomskih in kulturnih dejavnikov, ki so vplivali na oblikovanje razlik v ravni mladostniške (zunajzakonske) rodnosti med notranjeavstrijskimi deželami.

The paper examines the social background of demographic trends in unwed teenage motherhood in Slovenia between 1900 and 1998. The author focuses on socioeconomic and cultural factors that have influenced the difference in unwed teenage pregnancy trends in the provinces of inner Austria.

1. Oris problematike

Mladostniška rodnost¹ je danes posebna raziskovalna tema družboslovnih raziskav o rodnostnem vedenju. Družboslovne raziskave (prim. Lawson in Rhode 1993: 1–13) so pokazale, da v prvi polovici 20. stoletja mladostniška rodnost sama po sebi še ni bila družbeno zaznan problem, saj je bilo rojstvo v mladostniški dobi družbeno nezaželeno samo v primeru, če je bilo to rojstvo zunajzakonsko.² Vinovskis (1981) je na podlagi

¹ V strokovni literaturi je najpogosteje v rabi izraz 'mladostniška nosečnost', to so vse nosečnosti ne glede na izid (spontani, umetni splav, porod). Zdravstvene, socialne, psihološke, pravne in druge posledice, ki izvirajo iz nosečnosti, se razlikujejo glede na starost ženske. Zato koeficiente mladostniške rodnosti, redkeje nosečnosti in splavnosti, računamo posebej za starostno skupino do 15 let, za skupino 15 do 17 let, za 18 do 19 let in najpogosteje za starostno skupino od 15 do 19 let. V razpravi uporabljamo pojem mladostniška rodnost zato, ker v njej ne bomo obravnavali mladostniške splavnosti.

² Do uveljavitve zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (*Uradni list SRS*, št. 15/76), se je uporabljala termin nezakonski otrok. Z njim so označili otroka, katerega starša nista sklenila zakonske zveze. Z novim zakonom, ki je začel veljati 1. 1. 1977, so bili zakonski in nezakonski otroci pravno izenačeni. Ker je za raziskave rodnosti vendarle pomembno, da vemo, ali so otroci rojeni v ali zunaj zakonske zveze, se še vedno vodi statistika zunajzakonskih rojstev. V raziskavi uporabljamo termin zunajzakonska rojstva.

izsledkov zgodovinsko-demografske analize na primeru ZDA ugotovil, da je ameriška družba zaznala mladostniško rodnost kot družbeni problem šele v 70. letih 20. stoletja, tj. v času širših družbenih sprememb, v okviru katerih so se kot njihova posledica oblikovale tudi nove norme in vrednote glede spolne morale, partnerske zveze, družine in pojmovanja adolescence. Med posledice novih družbenih razmer, ki so bile z novim demografskim trendom mladostniške rodnosti neposredno povezane, je Vinovskis (1981: 208–209) poudaril zlasti naraščanje zunajzakonskih zvez in rojstev. Ugotovil je namreč, da je kljub omenjenim spremembam v sodobni ameriški družbi mladostniška rodnost problem zlasti v primeru, če je rojstvo zunajzakonsko. S tem je pokazal, da mladostniško rodnostno vedenje lahko razumemo le, če ga preučujemo v družbeno-zgodovinskem kontekstu. Kot pravita Lawson in Rhode (1993: 1–4) je raven mladostniške rodnosti in nje družbena zaznava posledica spleta različnih dejavnikov, kot so etnična, rasna, socialna, poklicna, krajevna pripadnost in zgodovinsko obdobje. Takšna opredelitev problema je preučevanje mladostniške rodnosti približala teoretičnim izhodiščem t. i. antropološke politične ekonomije rodnosti (Greenhalgh 1990, 1995), iz katere izhaja tudi raziskava mladostniške rodnosti v Sloveniji.

2. Antropološka demografija in njena teoretična izhodišča

Demografi in demografinje, ki so se v poznih 60. letih 20. stoletja povezali v projekt *The European Fertility Project*, so spoznali, da s teorijo prvega demografskega prehoda⁵ ni mogoče razložiti demografskih procesov in vzrokov njihovih sprememb; strinjali so se, da so posledica kulturnih razlik med različnimi evropskimi regijami. Posledica tega spoznanja je bilo povečano sodelovanje med demografi in antropologi, pri čemer naj bi antropologi identificirali »kulturne«⁵ dejavnike rodnostnega vedenja (Kertzer 1995: 43–48). Demografi so namreč ugotovili, da demografska veda nima niti teoretičnega niti metodološkega aparata, ki bi zadovoljivo pojasnil vpliv kulturnih dejavnikov na rodnostno vedenje (Anderson 1986; Lesthaeghe in Surkyn 1998; Cadwell, Cadwell in Cadwell 1987). Pri tem so antropologi šli še dlje v srž problema; opozorili so, da ni preprosto ugotoviti in dokazati vpliv kulturnih dejavnikov na rodnostno vedenje. Slednje je povezano na eni strani s težavami, ki so v antropologiji povezane s poskusi definiranja »kulture«, in na drugi s težavami, ki so povezane z ugotavljanjem vzročno-posledičnega razmerja med kulturnimi in socio-ekonomski dejavniki rodnostnega vedenja (Kertzer 1995: 43–48; Hammel 1990). To spoznanje je v začetku 90. let spodbudilo raziskovalce različnih ved, da so začeli preučevati rodnostno vedenje v družbeno-zgodovinskem kontekstu z vidika politične-ekonomije, pri čemer so poudarjali pomen združevanja kvantitativnega in kvalitativnega raziskovanja in mikro raziskav v povezavi s političnimi in družbenimi procesi na makro ravni v zgodovinski perspektivi (Kertzer 1995; Greenhalgh 1995). Pri tem so izhajali iz dejstva, da golj demografska analiza, ki temelji na podlagi razmerij med matematično modeliranimi spremenljivkami, ne razloži, npr., vzrokov regionalnih in socialnih razlik v rodnostnem vedenju. To je med drugim potrdila mikro raziskava o rodnostnem vedenju v mestu Casalecchio v severni Italiji. Izsledki so pokazali, da družbene in ekonomske spremembe na nacionalni (makro)

⁵ Teorija demografskega prehoda temelji na večfaznem modelu. Za prvo obdobje demografskega prehoda sta bili značilni visoka smrtnost in rodnost. V drugi je začela smrtnost upadati, rodnost pa je bila še vedno visoka, kar je vplivalo na hitrejšo rast prebivalstva. V tretji fazi je začela upadati tudi rodnost; zanjo sta torej značilni nizka rodnost in nizka smrtnost (povzeto po Černič Istenič 1994: 24).

ravni različno vplivajo na akterje iz iste skupnosti (mikro raven), toda iz različnih socialnih plasti (Kertzer in Hogan 1989, nav. po Kertzer 1995).

Nova antropološka paradigma gleda torej na demografske procese skozi optiko dinamičnega in med seboj na različne načine povezanega delovanja političnih in socio-ekonomskih procesov in sistemov, ki potekajo med makro in mikro socialnim okoljem. Iz tega sledi, da je rodnostno vedenje odvisno od spleta možnosti, ki jih opredeljuje povezava med obema okoljema in ki posamezniku omogoči več možnosti izbire pri oblikovanju rodnostnega vedenja (Greenhalgh 1990: 87, 94–96). V središču preučevanja rodnostnega vedenja tako stopijo življenjske strategije v povezavi s stališči, vrednotami in motivi njihovih akterjev.

Ker je zlasti za pretekla obdobja zaradi odsotnosti ustnih virov težko ugotoviti vpliv kulturnih dejavnikov, ki bi pojasnili rodnostno vedenje, vrzel lahko nadomesti samo holistični raziskovalni pristop, ki temelji na etnoloških (ustnih), zgodovinskih (arhivskih), pisnih (normativnih, opisnih) in statističnih virih (matične knjige, popisi prebivalstva). Na podlagi tega lahko ocenimo gnotne, družbene in kulturne posebnosti življenja ljudi in z njimi povezane strategije preživetja, kakršne so npr. ženitne strategije, družinski sistemi in z njimi povezani dedne navade, ki so vplivale na rodnostno vedenje ljudi.

Zato se bomo v pričujoči razpravi oprli na predstavljena teoretična izhodišča; mladostniško rodnost bomo obravnavali povezano s socio-ekonomskimi in kulturnimi dejavniki, z zgledom dednih navad in norm mladostniškega spolnega življenja na makro- (slovensko etnično ozemlje, država Slovenija) in mikroravni (avstrijske zgodovinske dežele in upravno-politični okraj).

3. Pregled temeljnih virov

Raziskave iz zgodovine rodnostnega vedenja na Slovenskem so maloštevilne, še bolj pa to velja za raziskave o mladostniški in zunajzakonski rodnosti. Preučili smo temeljne raziskave rodnostnega vedenja na Slovenskem: Zalokar (1918), Zwitter (1936), Pirc (1937), Vogelink (1965, 1982), Šircelj (1991), Černič Istenič (1994), Kožuh Novak idr. (1998), Josipovič (2002). Ugotovili smo, da so se navedene raziskave ukvarjale z zunajzakonsko in mladostniško rodnostjo le obrobno, zaradi česar ne dajejo ustreznega pogleda na dinamiko pojava v preteklosti. Zaradi tega smo morali analizirati razpoložljive izvirne popisne podatke, ki so bili objavljeni v raznih številkah revije *Statistische Monatschrift* in v statističnih letopisih prebivalstva avstrijske države (1881–1910).

Pri pregledovanju revije *Statistische Monatschrift* smo našli za našo raziskavo pomembno razpravo, »Die weibliche Bevölkerung in Österreich und deren Fruchtbarkeitsziffer« (prev. Žensko prebivalstvo v Avstriji in koeficienti njihove rodnosti). V njej je Presl za leto 1900 objavil podatke o številu živorojenih po starosti in zakonskem stanu rodno sposobnih žensk vseh avstrijskih dežel. Na podlagi teh podatkov smo izračunali prve starostno specifične stopnje rodnosti po zakonskem stanu žensk⁴ za notranjeavstrijske

⁴ Starostno specifične stopnje rodnosti pokažejo rodno intenzivnost žensk v rodni dobi po letnih ali po petletnih starostnih skupinah. Starostne specifične stopnje rodnosti so razmerje med številom živorojenih, ki so jih rodile ženske določene starosti ali starostne skupine, in številom žensk iste starosti ali starostne skupine. Njihova vrednost pove, koliko živorojenih otrok na 1000 žensk so rodile ženske v starosti x let ali v starostnem razredu $x+5$ let. Enako velja za starostno specifične stopnje zakonske in zunajzakonske rodnosti, le da za izračun potrebujemo podatke o številu zakonskih in zunajzakonskih živorojenih otrok in starostni sestavi ženskega prebivalstva po zakonskem stanju.

dežele,⁵ ki so zajemale tudi pretežni del slovenskega etničnega ozemlja. Čeprav so avstrijski popisi že leta 1890 začeli razvrščati število živorojenih po starosti, stanu in poklicu mater in očetov, starostno-specifičnih stopenj rodnosti nismo mogli izračunati, ker nismo imeli podatka o razmerju med številom živorojenih in žensk določene starosti, ki so te otroke rodile. Šele leta 1910 so v avstrijskih popisih predstavljeni podatki o živorojenih in o starostni sestavi ženskega prebivalstva na način, ki je omogočil, da smo izračunali starostne-specifične stopnje rodnosti. Za obdobje med obema svetovnjima vojnima nimamo dovolj natančnih statističnih podatkov, da bi lahko izračunali natančnejše kazalnike rodnosti, kot je nataliteta. Prve starostno-specifične stopnje rodnosti po letu 1910 so na voljo šele za leto 1953.

4. Hipoteza

V pričujoči raziskavi smo postavili dve izhodiščni hipotezi. Prvič, da se je v preučevanem obdobju raven mladostniške rodnosti spreminjala (prim. Vinovskis 1981), in drugič, da so bile med notranjeavstrijskimi deželami razlike v ravni mladostniške rodnosti, v ravni zunajzakonske mladostniške rodnosti kakor tudi v deležu zunajzakonskih rojstev. Drugo hipotezo smo izpeljali iz Zwittrove trditve, ki pravi, da so se notranjeavstrijske dežele razlikovale po nataliteti in po deležu zunajzakonskih rojstev. Trditev je utemeljil na podlagi razpoložljivih podatkov za nemško in slovensko Štajersko in Koroško (Zwitter 1936: 80–81). Drugo hipotezo smo dopolnili z dodatnima vprašanjema. Prvič, ali obstaja povezava med deležem zunajzakonskih rojstev in ravniyo zunajzakonske mladostniške rodnosti, in drugič, ali zanjo velja časovna in/ali regionalna kontinuiteta. Pri zbiranju podatkov, s katerimi smo želeli preveriti navedene hipoteze, pa so se pokazale težave, povezane z ozemeljskimi spremembami meja Slovenije in njenih okrajev v okviru avstrijske države in politično različno urejenih jugoslovanskih skupnosti med obema svetovnjima vojnima in po njej. Posledica ozemeljskih sprememb je bila, da nimamo časovno in ozemeljsko kontinuiranih podatkov za prebivalstvo Slovenije v času popisov prebivalstva.⁶ Zato časovna in ozemeljska kontinuirana raziskava mladostniške rodnosti tako na makro- (nacionalni) kot mikroravni (okrajni ali občinski) ni mogoča oziroma temelji na oceni. Spričo tega dejstva bomo za boljše razumevanje interpretacije podatkov v prihodnjih poglavjih najprej na kratko orisali spreminjanje upravno – političnih mej na slovenskem ozemlju.

5. Spremembe upravno – političnih mej na Slovenskem v 19. in 20. stoletju

Zaradi zgodovinskih sprememb meja na Slovenskem v domači literaturi nimamo objavljenih statističnih podatkov za dve slovenski pokrajini – Primorsko in Prekmurje. Prekmurje je bilo v času avstro-ogrske monarhije zgodovinsko in politično vezano na Ogrsko. Prvi obdelani in objavljeni statistični podatki za Prekmurje izvirajo šele iz časa po prvi svetovni vojni oziroma od ustanovitve države SHS, ko je bilo Prekmurje

⁵ Notranjeavstrijske dežele so Štajerska, Koroška, Kranjska, Goriška, Istra in Trst z okolico. Prekmurje je sodilo pod Ogrsko.

⁶ Za zagotovitev teritorialne primerljivosti podatkov bi bilo slednje treba najprej preračunati na najnovejšo ali najstarejšo upravno razdelitev. Takšno preračunavanje je lahko zelo natančno le, če imamo podatke za najnižje ozemeljske enote, kakršna so naselja. V primeru, da so osnovni statistični podatki dosegljivi le za višje ozemeljske enote (občine, okraji in dežele), imajo taki preračuni le vrednost ocene in ne dejanskega podatka.

priključeno Dravski banovini. Za Primorsko velja ravno nasprotno; zanjo imamo na voljo statistične podatke za čas pred prvo svetovno vojno, ko je politično pripadala avstrijski državi. Po njenem razpadu je Primorsko politično sodilo pod Italijo in statistični podatki zanjo so v italijanskih statističnih letopisih. Statistične podatke za Primorsko in Prekmurje bi bilo treba najprej prepisati iz italijanskih in ogrskih popisov prebivalstva.

V obravnavanem obdobju so se spreminjale tudi okrajne oziroma občinske meje. Iz bivših, večjih avstrijskih okrajev, je v času države SHS nastalo več novih okrajev, od katerih se le krški in novomeški okraj ozemeljsko nista spremenila.

Po drugi svetovni vojni so se do leta 1969 občinske meje oziroma bivše okrajne meje velikokrat spremenile. Zaradi navedenih ozemeljskih sprememb in pomanjkanja ustreznih statističnih podatkov, ki jih potrebujemo za izračun starostno-specifičnih stopenj rodnosti, ni bilo mogoče kontinuirano slediti razvoju mladostniške rodnosti niti na nacionalni niti na regionalni ravni. Zato imajo naše ugotovitve večkrat le vrednost ocene.

Nadalje je bila otežena tudi primerjava regionalnih razločkov v rodni intenzivnosti mladostnic. Medtem ko smo za čas avstrijske države lahko izračunali vrednosti starostno-specifičnih stopenj mladostniške rodnosti za dežele, so bile za čas po drugi svetovni vojni njihove vrednosti izračunane za manjše ozemeljske enote (za občine). Kljub navedenim težavam lahko na podlagi razpoložljivih, fragmentarnih podatkih ocenjujemo regionalni razvoj mladostniške in zunajzakonske splošne ter mladostniške rodnosti in njihovo povezanost.

6. Zbiranje podatkov

Da bi lahko preučili razvoj mladostniške rodnosti in njeno povezanost z zunajzakonsko rodnostjo, smo potrebovali različne kvantitativne kazalnike, ki jih v demografiji imenujejo neposredni dejavniki rodnosti. Ti dejavniki rodnosti so: nataliteta, poročenost, starost ob prvi poroki, delež dokončno samskih žensk, umrljivost odraslih in dojenčkov, delež nezakonskih rojstev in drugi. Potrebni so za ugotavljanje povezanosti splošne mladostniške rodnosti z ravno zakonske in zunajzakonske mladostniške rodnosti in povezanosti z drugimi dejavniki rodnosti, ki skupaj sestavljajo demografsko podobo notranjeavstrijskih dežel in okrajev. V ta namen smo potrebovali letne podatke o vitalnih dogodkih – rojstvih, porokah in smrtih – in o starostni, spolni in stanovski sestavi prebivalstva, s katero so ti vitalni dogodki najneposrednje povezani.

Za čas avstrijske statistike (1880–1910) smo podatke prepisali tako za dežele kot za njihove slovenske okraje (skupaj 28). Za analizo so bili izbrani naslednji podatki: število ženskega in vsega prebivalstva po zakonskem stanu za leta ljudskih štetij; število smrti po spolu in starosti za leta ljudskih štetij in skupno število smrti za vsako leto; število živorojenih po zakonskem stanu staršev; število umrlih dojenčkov po zakonskem stanu staršev; število porok in starost mladoporočencev (slednje še niso analizirane zaradi metodoloških težav). Ispisane podatke smo uredili za prečno demografsko analizo, da bi jasno podali najosnovnejše podatke o demografski zgodovini. Na podlagi teh podatkov smo izračunali demografske kazalnike, koeficiente: natalitete, poročenosti, umrljivosti odraslih, umrljivosti dojenčkov po zakonskem stanu in delež zunajzakonskih rojstev. Z metodo hierarhičnega razvrščanja (Wardova metoda)⁷ v skupine smo s temi podatki preverili podobnost oziroma razločke v demografski podobi na deželni in okrajni ravni.

⁷ Analizo hierarhičnega razvrščanja v skupine je opravil asist. mag. Andrej Kveder z Inštituta za medicinske vede ZRC SAZU. Za opravljeno analizo se mu najlepše zahvaljujem.

7. Oris demografskega trenda mladostniške rodnosti na Slovenskem

Eden najboljših kazalnikov rodnosti so starostno-specifične stopnje rodnosti. Najstarejše vrednosti starostno-specifičnih stopenj rodnosti izvirajo s konca 19. in začetka 20. stoletja. Na njihovi podlagi lahko ocenjujemo raven mladostniške rodnosti za pretežni del slovenskega etničnega ozemlja.

Tabela 1: Starostno-specifične stopnje splošne, zakonske in zunajzakonske rodnosti žensk (v %) v starosti 14–19 let leta 1900 in 1910 za vse ozemlje notranjeavstrijskih dežel (vir: Presl 1900, Die weibliche Bevölkerung in Österreich und deren Fruchtbarkeitsziffer. V: *Statistische Monatschrift*, 499–541).

Starost	Starostno-specifične stopnje splošne rodnosti		Starostno-specifične stopnje zakonske rodnosti		Starostno-specifične stopnje zunajzakonske rodnosti	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910
14-16 let	1,48	3,83	56,67	324,67	1,09	2,51
17-19 let	34,14	47,5	216,91	481,93	22,12	30,21
14-19 let	14,83	24,5	194,55	465,09	9,4	15,41

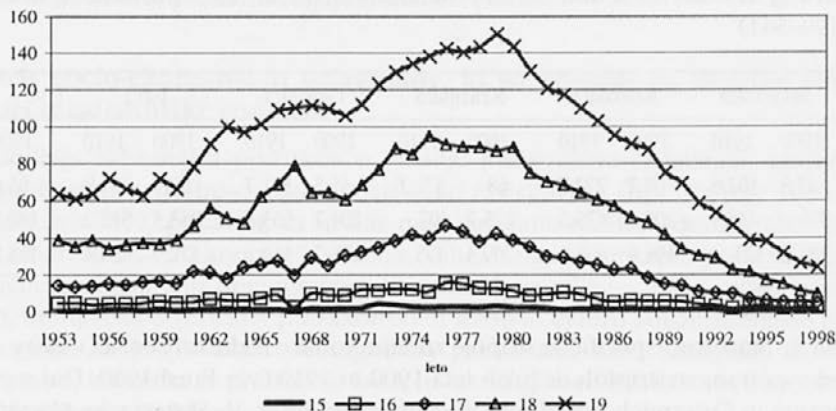
Vrednosti starostno-specifičnih stopenj kažejo, da je bila rodna intenzivnost poročenih in neporočenih mladostnic leta 1910 višja kakor leta 1900. Razlike med vrednostmi starostno-specifičnih stopenj so bile večje v ravni zakonske mladostniške rodnosti in manjše v ravni splošne in zunajzakonske mladostniške rodnosti. Povprečno se je raven zakonske mladostniške rodnosti zvišala za 5,8 %, raven splošne in zunajzakonske mladostniške rodnosti pa za 3,8 %.

Za čas med svetovnima vojnama nimamo ustreznih podatkov, na podlagi katerih bi lahko ocenili raven mladostniške rodnosti. Zato smo o njej za čas prve polovice 20. stoletja sklepali na podlagi primerjave vrednosti starostnih-specifičnih stopenj mladostniške rodnosti za leti 1910 in 1953. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da se prvi podatek nanaša na vse ozemlje notranjeavstrijskih dežel in drugi na ozemlje današnje države Slovenije. Meji ozemelj se ne ujemata, zaradi česar ostaja primerjava med obema podatkom na ravni ocene. Kljub tej pomanjkljivosti domnevamo, da se raven mladostniške rodnosti skozi prvo polovico 20. stoletja verjetno ni spreminjala, saj je leta 1910 vrednost ravni splošne mladostniške rodnosti znašala 24,5 %, leta 1953 pa 25,1 %.

Od 50. let 20. stoletja so se vrednosti starostno-specifičnih stopenj rodnosti zniževale za vse starostne skupine, razen za starostni skupini 15–19 in 20–24 let.

Rodnost mladostnic je še posebej naraščala do sredine 70. let, ko je že vsaka dvajseta ženska, mlajša od 20 let, rodila živorojenega otroka (Šircelj 1991: 261). Največje spremembe v mladostniški rodnosti so se pokazale med letoma 1981–1989; od začetka 80. let 20. stoletja se je raven mladostniške rodnosti naglo zniževala. Med letoma 1981 in 1989 se je vrednost mladostniške rodnosti skoraj prepolovila, s 50 % na 27 % (Šircelj 1991: 270). Poleg tega so se vrednosti mladostniške rodnosti zelo razlikovale tako po enoletnih starostnih skupinah kot po intenzivnosti sprememb. Najnižje vrednosti stopenj rodnosti (štiri do pet rojstev letno), ki se v vsem opazovanem obdobju niso bistveno spreminjale, so imele mladostnice, stare 15 let in manj. Slednje pa ne velja za rodnost

Slika 1: Starostno-specifične stopnje splošne rodnosti po enoletnih starostnih razredih (15–19 let) v Sloveniji med letoma 1953 in 1998

mladostnic, starih 18 in 19 let; razvoj njihove rodnosti je po trendu podoben rodnosti ženskam iz starostne skupine 20–24 let.

Na podlagi teh rezultatov sklepamo, da so v opazovanem obdobju, zlasti od srede 60. let do konca 80. let 20. stoletja, še neraziskani družbeni dejavniki ugodno vplivali na zvišanje ravni mladostniške rodnosti žensk, starih med 18 in 24 let. Zato je razumljivo, da v 70. letih mladostniška rodnost pri nas ni bila prepoznana kot družbeni problem, temveč je bila sprejeta kot »normalen« vzorec rodnostnega vedenja mladih žensk iz določenih socialnih okolij.⁸

8. Deželne razlike v ravni mladostniške rodnosti v 19. stoletju

Na podlagi vrednosti starostno-specifičnih stopenj rodnosti za leti 1900 in 1910 in deležev zunajzakonskih rojstev za čas med letoma 1881 in 1910 se je pokazalo, da Zwitrova ugotovitev, da so se notranjeavstrijske dežele razlikovale v nataliteti, velja tudi za mladostniško rodnost.

Tabela 2: Starostno-specifične stopnje splošne rodnosti žensk (v %) v starosti 14–19 let v notranjeavstrijskih deželah leta 1900 in 1910 (vir: Presl 1900, Die weibliche Bevölkerung in Österreich und deren Fruchtbarkeitsziffer. V: *Statistische Monatschrift*, 499–541).

	Štajerska		Koroška		Kranjska		Goriška		Istra		Trst z okolico	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
14-16	1,8	4,1	2,1	4,6	0,6	2	0,5	2,9	1,6	4,1	2,1	6,4
17-19	37,5	49	50,1	64,2	20,8	26,3	17	30,9	40	63,8	29,1	51,3
14-19	16,4	25,4	21,4	32,4	8,7	13,2	7	16	17,4	32,5	14,4	29,2

⁸ Tudi iz vidika ginekologije je to starostno obdobje najprimernejše za rojstvo prvega otroka, medtem ko sta nosečnost in porod pred 18. letom (zlasti pod 16. letom) in po 35. letu bolj tvegana za zdravje matere in otroka (Andolšek, Blejc in Kožuh 1989: 60). Na podlagi teh ugotovitev domnevamo, da je mladostniška nosečnost, če izvzamemo najmlajše mladostnice, prej družbeni kot zdravstveni problem.

Tabela 3: Starostno-specifične stopnje zakonske rodnosti žensk (v ‰) v starosti 14–19 let v notranjeavstrijskih deželah leta 1900 in 1910 (vir: Presl 1900, Die weibliche Bevölkerung in Österreich und deren Fruchtbarkeitsziffer. V: *Statistische Monatschrift*. Wien, 499–541)

	Štajerska		Koroška		Kranjska		Goriška		Istra		Trst z okolico	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
14-16	47,8	302,8	68,2	272,7	68	472,2	45,5	521,7	60,5	251,9	65,6	451,6
17-19	206	438,3	209,4	475,6	225,7	497	204,7	553,4	243,3	515,2	180,1	443,3
14-19	184,6	421	194,8	458,9	209,3	495,4	178,7	550,2	472,9	484,4	163,5	444,1

Tabela 4: Starostno-specifične stopnje zunajzakonske rodnosti žensk (v ‰) v starosti 14–19 let v notranjeavstrijskih deželah leta 1900 in 1910 (vir: Presl 1900, Die weibliche Bevölkerung in Österreich und deren Fruchtbarkeitsziffer. V: *Statistische Monatschrift*, 499–541)

	Štajerska		Koroška		Kranjska		Goriška		Istra		Trst z okolico	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
14-16	1,5	3,1	1,9	4,1	0,2	1	0,2	1,3	0,5	1,2	1,5	4,2
17-19	28,7	38,4	43,4	53,8	7,1	9,1	6,1	14,4	9	15,6	18,7	32,9
14-19	12,3	19,6	18,2	27	2,9	4,64	2,5	7,3	3,7	7,7	9,1	18,5

Leta 1900 so najvišje in podobne vrednosti splošne mladostniške rodnosti imele Koroška Istra, Štajerska in Trst z okolico, najnižje pa Goriška in Kranjska. Pri zakonski mladostniški rodnosti je vrstni red dežel drugačen; najvišja raven zakonske rodnosti je bila v Istri, sledi ji Kranjska, čeprav je med vrednostima obeh dežel precejšnja razlika. V drugih deželah so vrednosti zakonske mladostniške rodnosti zelo podobne. Najvišjo raven zunajzakonske mladostniške rodnosti sta imeli Koroška in Štajerska, najnižje pa Kranjska, Goriška in Istra. Trst z okolico je bil z vrednostjo 9,1 ‰ najbližje vrednosti za Štajersko.

Leta 1910 se je v primerjavi z letom 1900 zvišala raven mladostniške rodnosti v vseh deželah. Zvišanje ravni zunajzakonske rodnosti je najopaznejše na Koroškem in Štajerskem, ki sta imeli tudi največji delež zunajzakonskih rojstev. Slednje potrjuje domnevo, da je bila raven zunajzakonske mladostniške rodnosti višja tam, kjer je bil delež zunajzakonskih rojstev večji. Tudi v drugih deželah se je raven zunajzakonske mladostniške rodnosti zvišala, vendar najmanj na Kranjskem in najbolj v Trstu z okolico.

V ravni zakonske mladostniške rodnosti so bile deželne razlike večje leta 1900 kakor leta 1910. Leta 1910 so se deželne razlike v vrednosti starostno-specifičnih stopenj zakonske mladostniške rodnosti zmanjšale, kar lahko pripišemo zviševanju indeksa poročenosti – Im^9 (prim. Šircelj 1991: 159–160). Spremembo je mogoče povezati z

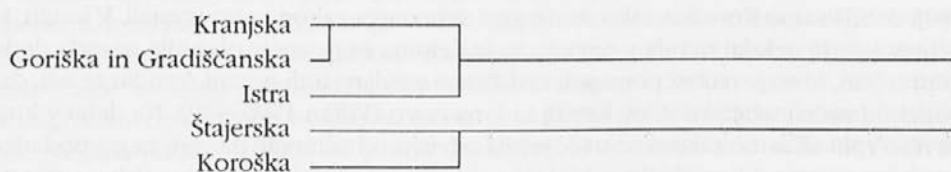
⁹ Indeks poročenosti meri vpliv zakonskega stanu na splošno rodnost; tj. mera za hipotetično prebivalstvo, v katerem rojevajo samo poročene ženske, in to enako intenzivno kakor hutteritske ženske. Im je razmer-

novimi poročnimi navadami, ki kažejo na začetek liberalizacije norm v zvezi s spolnostjo. Hansen (1979: 517) meni, da se je zaradi tega vse več parov poročilo pri nižji starosti, s čimer so reševali tudi problem zunajzakonskih spočetij.

9. Oris socio-ekonomskih dejavnikov, ki so vplivali na deželne razlike v strukturi mladostniške rodnosti

Na podlagi najstarejših podatkov o gibanju prebivalstva (nataliteta, umrljivost in naravni prirastek) v avstro-ogrski monarhiji so raziskovalci (npr. Zwitter 1936, Vilfan 1996, Hainisch 1892) pokazali, da so bile med deželami razlike v demografski podobi, ki so se obdržale vse do konca 19. stoletja. Njihovo ugotovitev smo preverili z metodo hierarhičnega razvrščanja demografskih kazalnikov (natalitete, poročenosti, umrljivosti odraslih, umrljivosti dojenčkov po zakonskem stanu in deležu zunajzakonskih rojstev). Na eni strani se je pokazala demografska podobnost med Kranjsko, Goriško in Gradiščansko, katerima se pridružuje Istra, in na drugi med Koroško in Štajersko, med obema skupinama dežel pa velika razlika.

Slika 2: Deželne razlike v demografski podobi med letoma 1881 in 1910.

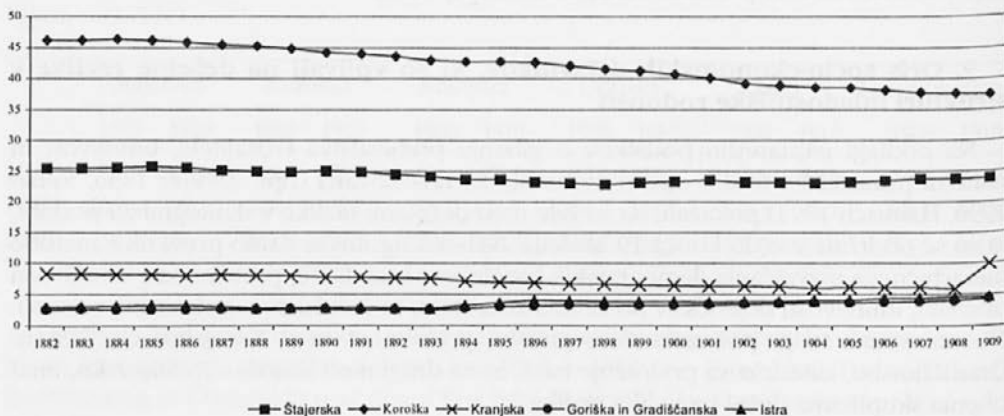
Razločki med deželami so se pokazali tudi pri zunajzakonski mladostniški rodnosti; njena raven je bila namreč najvišja na Koroškem in Štajerskem, kjer je bil tudi delež zunajzakonskih rojstev največji.

Omenjeni raziskovalci so deželne razlike v deležu zunajzakonskih rojstev pripisali socio-ekonomskim dejavnikom, tj. zlasti razlikam v strukturi agrarnega prebivalstva, ki so začele nastajati že v 16. stoletju s procesom razslojevanja kmetov in so bile posledica različnih dednih navad¹⁰ (Zwitter 1936: 43–44). Do razločkov med njimi je prišlo zlasti potem, ko so Francozi v Ilirskih provincah odpravili omejitve za delitev kmetij in ko te omejitve pod ponovno avstrijsko oblastjo niso bile v celoti obnovljene. Prav tako je marčna revolucija tudi drugod omogočila prostejši promet s kmečkimi zemljišči. V sproščenih razmerah je to omogočilo še večjo diferenciacijo kmetov po velikosti kmetij, zlasti v smeri povečanja števila malih kmetov. Državni zakon iz leta 1889 je postavil nekatera osnovna načela, s katerimi naj bi omejevali delitev srednje velikih kmetij med dediče. Deželnim zakonom je prepuščal podrobnejše določbe o tej prepovedi, zlasti pa odločitev

je med številom zakonskih rojstev v takem prebivalstvu in številom rojstev, ki bi jih lahko opazovali, če bi bile vse ženske poročene. Im bi imel vrednost 0, če nobena ženska v rodni dobi ne bi bila poročena, vrednost 1 pa, če bi bile poročene vse. Na vrednost Im (in tudi drugih) vpliva starostna struktura žensk v rodni dobi, vendar naj bi bil, po mnenju raziskovalcev, njen vpliv za vse evropske pokrajine vse do 1. svetovne vojne neznamenat (Šircelj 1995: 76).

¹⁰ Izraz dedne navade se uporablja kot ustreznik za prakticirane navade za razliko od normiranih, tj. uzakonjenih dednih praks.

Slika 3: Deleži zunajzakonskih rojstev v notranjeavstrijskih deželah med letoma 1881 in 1910

o tem, katere kmetije naj bi bile pritegnjene pod to prepoved. Tak deželni zakon je leta 1903 dobila samo Koroška, tako da drugod državnega zakona niso izvajali. V krajih, kjer delitev kmetij nekdanj ni bila v navadi, se je deloma še pozneje ohranila navada dednih odpravščin, ki so jo najbrž pomagali vzdrževati v veljavi tudi notarji. Vendar se zdi, da so ponekod začeli uvajati delitev kmetij tudi na novo (Vilfan 1996: 489). Na delitev kmetij pa niso vplivali samo zakoni, temveč je bila odvisna od naravnih danosti za gospodarjenje in možnosti stranskih zaslužkov. V alpskem svetu – na Koroškem, Gorenjskem, goratem delu severozahodne Štajerske in ob zgornji Soči – so zmanjšanje možnosti za delitev kmetij omejevale možnosti sklepanja zakonske zveze, kar se je kazalo v visoki starosti mladoporočencev ob prvi poroki in visokem deležu samskih družinskih članov in poslov. To je posledično vplivalo na velikost deleža zunajzakonskih rojstev, ki je bil največji na Koroškem in Štajerskem. Nasproten primer in druga skrajnost je slovensko primorsko ozemlje, in to zlasti v bližini mest, kjer so bile možnosti za vrsto stranskih zaslužkov. Prav tako je na Primorskem prevladovala majhna kmečka posest in posestva so se tu lažje delila med vse potomce (prim. Ravnik 1996: 67–85). To je omogočilo, da se je tukajšnje prebivalstvo lahko poročilo pri nižji starosti, kar se je med drugim kazalo v večjem deležu poročenih in zakonskih rojstev in majhnem deležu zunajzakonskih rojstev. Dejansko je bil delež slednjih na slovenskem primorskem ozemlju najmanjši v primerjavi z drugimi notranjeavstrijskimi deželami. Južni del Štajerskega oziroma slovenski del Štajerskega in večji del Kranjske je bilo prehodno ozemlje med omenjenima skrajnostima. Dolenjska in vzhodni predeli Štajerske so imeli drobno in deljivo posest. Izseljivanje odvečne delovne sile, zlasti v Ameriko, možnost delitve kmetij in stranskega zaslužka je prebivalcem Kranjske in južne Štajerske zagotavljalo večje ekonomske in socialne možnosti, da so se poročili mlajši kakor na Koroškem. Zato je bil tudi tukaj delež zunajzakonskih rojstev manjši (prim. GDZS 1970: 99–118; Zwitter 1936: 80–82).

10. Oris norm mladostniškega spolnega življenja v 19. stoletju

Razločki med socio-ekonomskimi dejavniki v različnih deželah, ki so se kot posledica možnosti za sklepanje zakonske zveze pokazale v razločkih med deželami v ravni

zunajzakonske in zakonske mladostniške rodnosti, navajajo k domnevi, da so bile med deželami prevladujoče tudi različne norme o spolnem življenju mladostnikov. Povezane so s spletom norm, ki so mladim preprečevali spolne odnose pred poroko. Zato naj bi bila starost ob prvi poroki dokaj verodostojen kazalnik starosti pri prvih spolnih odnosih, še posebej to velja za področja, kjer je bil odstotek zunajzakonskih rojstev nizek. Višje ravni mladostniške rodnosti na Koroškem, Štajerskem, Istri, Trstu in okolici kažejo, da so bila dekleta tod mlajša kakor na Kranjskem in Goriškem, ko so začela spolno živeti. Na Koroškem, Štajerskem, v Trstu in okolici je to dejstvo verjetno posledica visokega deleža samskih dekel in služkinj. Višja raven zakonske mladostniške rodnosti na Primorskem, zlasti pa v Istri, v primerjavi s Kranjsko je bila povezana z njihovo starostjo ob prvi poroki.¹¹ Primorska dekleta so se v primerjavi s kranjskimi dekleti poročala mlajša, kar razloži tudi višjo raven zakonske mladostniške rodnosti. Prav tako lahko iz tega sklepamo, da so bile Primorke mlajše od kranjskih vrstnic, ko so pred poroko začele navezovati ljubezenske in spolne stike (prim. Brumen 2000: 189–195, Rožman 2001: 145, Šircelj 1991: 171). To dokazujejo tudi vrednosti starostno-specifičnih stopenj zunajzakonske rodnosti, iz katerih je razvidno, da so bile te najnižje na Kranjskem.

Etnografsko gradivo kaže, da so tudi na Koroškem začeli mladi zgodaj spolno živeti, vendar so bili razlogi tod drugačni kakor na Primorskem (prim. Makarovič 1982: 265). Na Koroškem je bil delež hlapcev in dekel zelo visok, oboji so odšli od doma že v pubertetni dobi, zato domnevamo, da visoka raven zunajzakonske mladostniške rodnosti ni bila samo posledica slabih gmotnih razmer, ki so zmanjševale možnosti za poroko, temveč tudi socialno-psiholoških dejavnikov. Dekleta, ki so v novem kraju prvič občutila relativno svobodo in samostojnost, so se lahko dokaj nenadzorovano družila s fanti. Nemalo jih je v upanju na poroko, s katero bi se pomaknile višje na družbeni lestvici, privolilo v spolne odnose s sinovi kmetov, niso pa bili redki primeri spolnega občevanja med deklami in gospodarji (prim. Ramšak 1999: 179). Dekleta malih kmetov in bajtarjev so morala služiti kruh z dnino in so še posebej v mesecih velikih kmečkih del ostajala zdoma in brez nadzora domačih in sosedov. Čeprav je vaška skupnost izvajala močan družbeni nadzor nad ravnanjem svojih članov, je bila do dekel, dninark, gostačk in beračic popustljivejša. Zaradi spleta gmotnih, socialnih in psiholoških dejavnikov je največ zunajzakonskih rojstev prav pri dekletih iz nižjih socialnih plasti kmečkega prebivalstva, zaradi česar so se jim, z izjemo Koroške in Štajerske, zmanjšale možnosti za poroko (prim. Rožman 2001: 184–188). Zdi se, da so bile norme spolne morale, ki so omejevale predzakonsko spolno življenje, najstrožje prav na Kranjskem. Na Kranjskem je bila starost ob prvi poroki le neznatno nižja kakor na Štajerskem, kjer je bil delež zunajzakonskih rojstev precej višji kot na Kranjskem in le nekoliko nižji kakor na Koroškem. Nekateri raziskovalci so namreč domnevali, da je delež zunajzakonskih rojstev višji tam, kjer je starost ob prvi poroki visoka, drugi pa so dokazovali, da je delež zunajzakonskih nižji tam, kjer je starost ob prvi poroki višja (prim. Wrigley in Schofield 1997). Slednja ugotovitev ne bi smela presenečati, saj je takratna spolna morala devišstvo povzdignila na sam vrh vrednostne lestvice krščanskih krepkosti deklet. Na tej morali je temeljil družbeni nadzor, ki je, podkrepjen z grožnjo hudih sankcij, učinkovito omejeval spolne stike med mladimi in neporočenimi. Take razmere so bile, kakor smo pokazali, najbolj izražene na Kranjskem in Primorskem. Na podlagi etnografskega gradiva

¹¹ Starost ob prvi poroki je bila za Slovenijo prvič izračunana leta 1953 (Šircelj 1995: 169). Zato za preteklost zaenkrat še nimamo podatkov o starosti nevest in ženinov ob prvi poroki.

sklepamo, da so na Kranjskem in Primorskem strožje ravnali z neporočenimi materami kakor na Koroškem (prim. Makarovič 1982: 75–77, 260; Makarovič 1983: 252–253; Rožman 2001: 184–198). Morda to potrjujejo tudi podatki o umrljivosti zunajzakonskih dojenčkov, ki je bila presenetljivo višja v tistih deželah in okrajih, kjer je bil delež zunajzakonskih rojstev nižji. Premislek pripelje do domneve, da je veliko število zunajzakonskih rojstev na Koroškem in Štajerskem nujno pripeljalo k strpnejšemu odnosu skupnosti do neporočenih mater in da so imele vendarle boljše možnosti za preživljanje in nego svojih otrok v primerjavi z neporočenimi primorskimi in kranjskimi materami. Iz tega sledi tudi domneva, da je bilo v primerjavi s Primorsko in Kranjsko na Koroškem in Štajerskem tudi manj detomorov.

11. Regionalne razlike v mladostniški rodnosti po drugi svetovni vojni

Razpoložljivi podatki omogočajo le oceno o časovni in ozemeljski kontinuiteti mladostniške rodnosti na regionalni ravni. Za leto 1981 je regionalne razlike mladostniške rodnosti opisala M. Šircelj (1991: 269–271, 284–287). Povzemamo izsledke njene raziskave in jih nato sklenemo z našimi ugotovitvami.

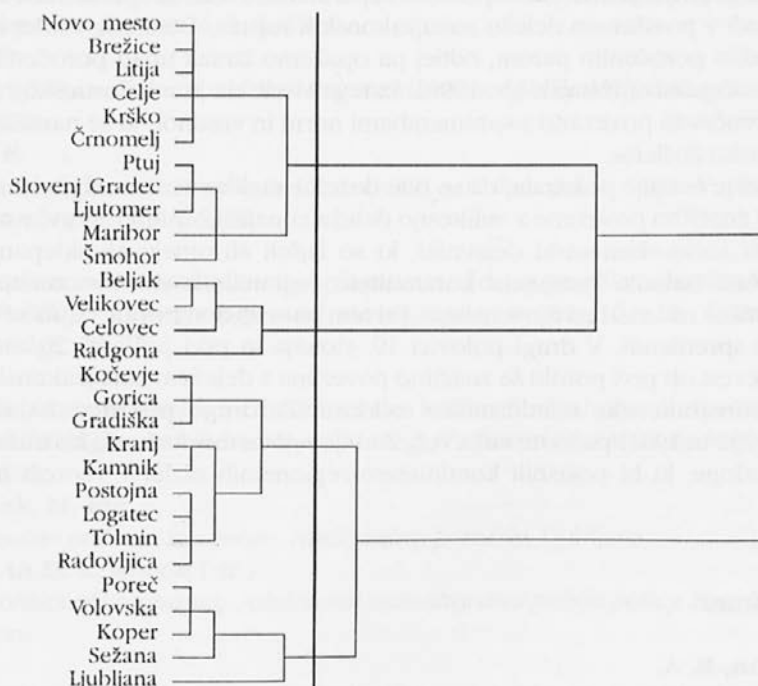
Regionalne razlike mladostniške rodnosti so zelo opazne: zahodni del Slovenije, vključno z ljubljanskimi občinami, ima zelo nizke vrednosti starostno-specifičnih stopenj rodnosti v starosti 15–19 let (pod 20%), vzhodni del Slovenije pa nadpovprečne (nad 35%). Izjeme v tem območju visoke mladostniške rodnosti so mariborske občine in občina Celje. Občine z vrednostmi, ki so blizu slovenskemu povprečju, so maloštevilne in obsegajo le skrajni severozahodni in jugozahodni del Slovenije. Opisane razlike se v veliki meri (razen za mariborske občine) ujemajo z razlikami v deležu zunajzakonskih rojstev. V občinah z visokim deležem mladostniške rodnosti je tudi delež zunajzakonskih rojstev najvišji.

Iz tega sledi, da v severovzhodni Sloveniji velik del zunajzakonskih rojstev odpade na mladostnice. To domnevo je Širceljeva dokazala tako, da je za leto 1981 izračunala vrednosti starostno-specifičnih stopenj rodnosti za zunajzakonsko mladostniško rodnost. Kazalnik je presegel vrednost 40 % na sklenjenem ozemlju, ki je bilo razdeljeno med občine Dravograd, Radlje ob Dravi, Maribor - Ruše, Maribor - Pesnica, Lenart, Gornja Radgona, Ptuj in Ormož. Sredi tega ozemlja je otok nizke zunajzakonske mladostniške rodnosti v mestu Maribor z bližnjo okolico, ki kaže na to, da je bila mladostniška rodnost nižja v mestih kot na podeželju. Visoka vrednost zunajzakonske rodnosti na severovzhodnem delu Štajerske pove, da je v letu 1981 že skoraj vsaka druga samska ženska rodila (prvega) otroka zunaj zakona. Metoda hierarhičnega razvrščanja vrednosti starostno-specifičnih stopenj zunajzakonske mladostniške rodnosti in deležev zunajzakonskih rojstev je to tudi potrdila. Primorska, Notranjska, Gorenjska, širša okolica Ljubljane z zahodno in južno Dolenjsko in Prekmurje imajo podpovprečne ali povprečne vrednosti deležev tako zunajzakonskih rojstev kot vrednosti zunajzakonske mladostniške rodnosti. Nekoliko višje vrednosti imajo južnoštajerske in vzhodnodolenjske občine, medtem ko imajo nadpovprečne vrednosti občine severne Štajerske.

Regionalizacija zunajzakonske rodnosti se skozi vso obravnavano obdobje ni spremenila; od severozahoda proti jugozahodu Slovenije (Gorenjska, širša okolica Ljubljane, vzhodna in južna Dolenjska) gre za širok pas, kjer je delež zunajzakonskih rojstev blizu slovenskemu oziroma v preteklosti kranjskemu povprečju. Severovzhodno od tega pasu je ozemlje najvišjih deležev (Koroška in severna Štajerska), jugozahodno pa ozemlje najnižjih deležev zunajzakonskih rojstev (Primorska in Notranjska). Časovna

in ozemeljska kontinuiteta deležev zunajzakonskih rojstev za drugo polovico 19. stoletja je razvidna tudi iz slike 4.

Slika 4: Razvrstitev okrajev notranjeavstrijskih dežel po demografskih kazalnikih med letoma 1881 in 1910.

Na podlagi teh podatkov domnevamo, da se je tudi v 19. in 20. stoletju regionalizacija zunajzakonskih rojstev ujemala z regionalizacijo zunajzakonskih rojstev mladostniške rodnosti. Povprečna vrednost starostno-specifične stopnje zunajzakonske mladostniške rodnosti za notranjeavstrijske dežele je bila 15,4 ‰. Primerjava povprečne vrednosti koeficienta z vrednostmi koeficientov posamičnih notranjeavstrijskih dežel jasno kažejo na njeno regionalno kontinuiteto v 20. stoletju; zahodni in osrednji deli Slovenije (dežele Istra, Goriška in Gradišočanska, Kranjska) so imeli tudi na začetku 20. stoletja podpovprečno raven mladostniške zunajzakonske rodnosti (7 ‰, 7 ‰; 7 ‰, 3 ‰ in 4, 6 ‰), vzhodna in severna Slovenija (deželi Štajerska in Koroška) pa povprečno in nadpovprečno (Koroška 27, 0 ‰, Štajerska 19, 6 ‰).

Tako smo ugotovili, da kljub dejstvu, da se t. i. vzorci rodnostnega vedenja spreminjajo, ohranjajo nekateri njegovi elementi regionalne značilnosti. V obravnavanem obdobju se to nesporno kaže v povezavi med deležem zunajzakonskih rojstev in ravno zunajzakonske mladostniške rodnosti.

Sklep

Analiza demografskih trendov mladostniške rodnosti na Slovenskem je pokazala, da je bila njena raven vse od začetka do srede 20. stoletja verjetno nespremenjena. Naglo se

je začela zviševati šele sredi 60. let in dosegla najvišje vrednosti v 70. in začetku 80. let 20. stoletja. Po letu 1981 se je raven mladostniške rodnosti naglo zniževala. Konec 80. let je bila njena raven že enaka tisti spred petdesetih let oziroma z začetka 20. stoletja. V zadnjih štiridesetih letih se je rodnostno vedenje mladostnic spreminjalo skupaj z rodnostnim vedenjem starejših žensk, ki so gotovo povezane s pojavom novih oblik družinskega življenja in norm o spolnosti in partnerski zvezi. Te spremembe se nedvomno kažejo tudi v povišanem deležu zunajzakonskih rojstev. Do srede 70. let se je še 90 % otrok rodilo poročenim parom, odtlej pa opažamo izrazit upad poročenosti in porast priznanj očetovstva (Novak idr. 1998). Iz tega sledi, da je mladostniško rodnost treba nujno preučevati povezano s spremembami norm in vrednot, ki se nanašajo na spolno in družinsko življenje.

Analiza je nadalje pokazala, da so bile deželne razlike v ravni mladostniške rodnosti vseskozi značilno povezane z velikostjo deleža zunajzakonskih rojstev, v obojem pa so se zrealili socio-ekonomski dejavniki, ki so lajšali ali omejevali sklepanje zakonske zveze. Naši izsledki potrjujejo kontinuiteto regionalnih vzorcev zunajzakonske in mladostniške rodnosti na Slovenskem. Pri tem pa smo domnevali, da so se vzroki zanjo vendarle spremenili. V drugi polovici 19. stoletja in prvi polovici 20. stoletja je bila starost nevest ob prvi poroki še značilno povezana z deležem zunajzakonskih rojstev in ravnijo zunajzakonske mladostniške rodnosti. Za drugo polovico 20. stoletja (med letoma 1960 in 1981) pa to ne velja več. Zadnja ugotovitev kaže, da bo treba raziskati še druge razloge, ki bi pojasnili kontinuiteto regionalnih razlik v vzorcih mladostniške rodnosti.

Literatura

Anderson, B. A.

1986 Regional and cultural factors in the decline of marital fertility in Europe. V: *The decline of fertility in Europe* (ur. A. Coale in S. Watkins). Princeton, New Jersey, 293–213.

Andolšek, L., T. Blejcek in M. Kožuh

1989 Perinatalno varstvo, *Medicinski razgledi* 28, št. 1: 57–72.

Cadwell, J. C., B. Cadwell in P. Cadwell

1987 Anthropology and demography. The mutual reinforcement of speculation and research, *Current Anthropology* 28: 25–34.

GDZS

1970 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana, 92–185.

Greenhalgh, S.

1990 Toward a political economy of fertility. Anthropological contributions, *Population and development review* 16, 1: 85–165.

Greenhalgh, S.

1995 Anthropology theorizes reproduction. Integrating practice, political economic, and feminist perspectives. V: *Situating Fertility. Anthropology and demographic inquiry* (ur. S. Greenhalgh). Cambridge, 3–28.

Hammel, E. A.

1990 A theory of culture for demography, *Population and development review* 16, 3: 445–485.

Hansen, H. O.

1979 From natural to controlled fertility. Greenland c. 1851–1975. V: *Natural fertility. Paterns and determinants of natural fertility: Proceedings of seminar on natural fertility* (ur. H. Leridon in J. Menken). Liege, 495–547.

Lesthaeghe, R. in J. Surky

1988 Cultural Dynamics and Economic Theories of Fertility Change, *Population and Development Review* 14, 1: 1–45.

Josipovič, D.

2002 *Geografske značilnosti rodnosti v izbranih območjih Slovenije (Magistrsko delo)*. Ljubljana.

Juraschek, F.

1883 Die unehelichen Geburten in Oesterreich seit dem Jahre 1830. V: *Statistische Monatschrift* 9, Wien, 5–82.

Kertzer, D.

1995 Political-economic and cultural explanations of demographic behavior. V: *Situating Fertility. Anthropology and demographic inquiry* (ur. S. Greenhalgh). Cambridge, 29–52.

Kitz, V.

1885 Die Geburten in Oesterreich während der letzten fünf Jahre und das Verhältniss zur gebärfähigen weiblichen Bevölkerung. V: *Statistische Monatschrift* 10, 188–198. Wien.

Kožuh Novak, M. idr.

1998 *Rodnostno vedenje Slovencev. Nacionalno poročilo*. Ljubljana.

Lawson, A. in D. L. Rhode (ur.)

1993 *The politics of pregnancy. Adolescent sexuality and public policy*. New Haven in London.

Luker, K.

1996 *Dubious conceptions. The politics of teenage pregnancy*. Cambridge, Mass., in London.

Mitterauer, M.

1986 *Sozialgeschichte der Jugend*. Frankfurt am Main.

Pirc, B. in I. Pirc

1937 *Zdravje v Sloveniji. Življenjska bilanca Slovenije v letih 1921–1935. 1. knjiga*. Ljubljana.

Presl, [? b. n.]

1900 Die weibliche Bevölkerung in Österreich und deren Fruchtbarkeitsziffer. V: *Statistische Monatschrift*, Wien, 499–541.

Ravnik, M.

1996 *Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana.

Ramšak, M.

1999 *Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji. Na primeru koroških Slovencev (Doktorska naloga)*. Ljubljana.

Rožman, I.

2001 *Spolno življenje in kultura rojstva na Dolenjskem od 2. polovice 19. stoletja do 2. svetovne vojne (Doktorska disertacija)*. Ljubljana.

Šircelj, M.

1991 *Determinante rodnosti v Sloveniji (Doktorska disertacija)*. Ljubljana.

Vilfan, S.

1996 (1961) *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana.

Vinovskis, A. M.

1981 An «epidemic» of adolescent pregnancy? Some historical considerations, *Journal of family history* 6: 205–230.

Vogelnik D.

1965 Razvoj prebivalstva Slovenije zadnjih 200 let z jugoslovanske in evropske perspektive, *Ekonomski zbornik* 7: 218–341.

1982 Slovenski demografski trenutek 1750–2000, *Ekonomska revija* 3–4: 541–602.

Wrigley E. A. in R. S. Schofield

1997 *The Population History of England 1541–1871. A reconstruction*. Cambridge.

Zalokar, A.

1918 *O ljudskem zdravju*. Ljubljana.

Zwiedineck-Suedenhorst, v. O.

1895 Die Illegitimität in Steiermark. V: *Statistische Monatschrift* 21, Wien, 12–181.

Zwitter F.

1936 *Prebivalstvo na Slovenskem od 18. stoletja do današnjih dni*. Ljubljana.

Viri

Österreichische Statistik, 93 Bände, za leta 1880 do 1910, Wien 1882–1910.

Österreichische Statistik. Neue Folge, 16 Bände, za leta 1910 do 1918, Wien 1912–1918.

Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand. Band I, II, V/3. (Za štetje 1880)

Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand. Band XXXII. (Za štetje 1890)

Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand. Band LXIII, LXIV, LXV. (Za štetje 1900)

Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Alter und Stand. Band 1–4. (Za štetje 1910)

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1881–1882. Band V/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1883. Band VIII/2.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1884. Band XII/2.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1885. Band XIII/4.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1886. Band XVIII/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1887. Band XXI/3.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1888. Band XXV/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1889. Band XXVIII/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1890. Band XXXI/3.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1891. Band XXXVII/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1892. Band XXXVIII/3.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1893 und 1894. Band XLVI/2.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1895. Band XLIX/2.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1896. Band LII/2.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1897. Band LIV/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1898. Band LV/3.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1899. Band LXII/3.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1900. Band LXVII/1.

Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1901. Band LXXII/1.

- Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1902.* Band LXXIII/3.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1903. Band LXXIX/1.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1904. Band LXXXIV/1.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1905. Band LXXXIV/3.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1906. Band LXXXVI/1.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1907. Band LXXXVIII/1.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1908 in 1909. Band LXXXVIII/3.
Bewegung der Bevölkerung Österreichs im Jahre 1910. Band XCII/1.

Summary

Demographic Trends in Slovenia in Relation to Unwed Teenage Pregnancy between 1900 and 1998

Research results of social sciences (comp. Lawson and Rhode 1993) have indicated that in the first half of the 20th century teenage pregnancy had not yet been perceived as a social problem. Teenage mothers were viewed as problematical only if they had children out of wedlock. Teenage pregnancy rate in the second half of the 20th century was related to an altered perception of sexual norms, partnership, family and adolescence. It was because of these factors that the percentage of children born to unwed teenage mothers increased, which presented an economic burden for the state. The teenage birthrate, however, was still in direct proportion to unwed teenage motherhood. In order to understand the unwed teenage birthrate in the present it is therefore necessary to analyze its social and historic background. This led to a historic and demographic research of unwed teenage pregnancy in Slovenia, the results of which will form a basis for future research of causes for unwed teenage birthrate in Slovenia.

The research was based on Zwitter's hypothesis that the demography of different provinces in Austria-Hungary (Koroška, Štajerska, Kranjska, Goriška, Gradiščansko and Istria) differed from province to province. This hypothesis was supplemented by two additional questions: a) Is there a relation between the percentage of births of illegitimate children and teenage pregnancy rate, and b) Is one of its characteristics also temporal and/or regional continuity.

An analysis of demographic trends of teenage fertility rate in Slovenia revealed that it was more or less the same throughout the first half of the 20th century. It started to rise in mid-sixties, reached its peak in the 1970's and at the beginning of the 1980's, and started to decline rapidly after 1981. At the end of the 1980's it was the same as at the beginning of the 20th century. It is possible to conclude that after 1980 the fertility behavior of teenage girls started to change. In the course of the last four decades of the 20th century the trends in teenage fertility changed alongside with fertility trends of other women, which is certainly related to new patterns in family life, sexuality and partnership norms. These changes are also reflected in the rise of illegitimate birthrate. While until mid-1970's as many as 90% of children were born in wedlock there was a marked decline of marriages and the rise of patternity acknowledgement rate after that (Novak et al. 1998). Teenage fertility rate is therefore closely related to the changes in norms and social values of sexuality and family life.

The findings of our analysis show that regional differences in teenage motherhood have always been closely linked to the number of illegitimate births. There is a continuity of regional patterns in the rate of unwed teenage motherhood and teenage motherhood in Slovenia; it was only the reasons for it that have changed. While the age of first-marriage brides was significantly connected to the percentage of illegitimate births and the unwed teenage birthrate in the second half of the 19th and in the first half of the 20th centuries this is no longer true of the period between 1960 and 1981. It is therefore necessary to search for the reasons for the continuity of regional differences in teenage fertility patterns.